

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ “ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА”

Діана Шеленко

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
В ЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ**

Монографія

Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
2019

УДК 338.1:334.722:[334.7:338.432] (477.83)
Ш20

*Рекомендовано до друку за ухвалою вченої ради ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
протокол № 6 від 26 червня 2019 р.*

Рецензенти:

- Малік М. Й. – доктор економічних наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України. Головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки”;
- Охріменко І. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права;
- Терещенко С. І. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та підприємництва Сумського національного аграрного університету.

Шеленко Д. І.

Ш20 **Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.
ISBN 978-966-640-417-9**

У монографії досліджено роль та місце організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності. Розглянуто сучасний стан їх розвитку. Обґрунтовано цільові орієнтири та чинники становлення і розвитку укладів. Охарактеризовано поняття “організація”, “організаційно-правові форми”, “організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств”. За допомогою системного підходу окреслено основні причини, які стримують розвиток різноукладності на селі.

Проаналізовано динаміку формування організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в Україні. Здійснено прогноз виробництва валової продукції для різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств України до 2030 р. Визначено пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств на рівні держави та органів місцевого самоврядування.

Монографію можна рекомендувати науковцям, аспірантам, викладачам, студентам, спеціалістам сільськогосподарських підприємств та інших господарських формувань, а також усім, хто цікавиться сучасними економічними процесами загалом та розвитком сільськогосподарських підприємств зокрема.

УДК 338.1: 334.722:[334.7:38.432] (477.83)

ISBN 978-966-640-417-9

© Шеленко Д.І., 2019
© ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2019
© КП фірма “ЛПК”, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	
1.1. Сільськогосподарський уклад та чинники його становлення	8
1.2. Сутність, принципи та тенденції розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств	25
1.3. Розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств	46
Література до розділу 1.....	58
Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	
2.1. Методологічні засади та фактори впливу на розвиток організа- ційно-правових форм сільськогосподарських підприємств	68
2.2. Концептуальні підходи та напрямки організації діяльності організа- ційно-правових форм господарювання	87
2.3. Методика прогнозування показників розвитку сільськогосподар- ських підприємств	103
Література до розділу 2.....	120
Розділ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ	
3.1. Динаміка формування різноукладності в сільському господарстві	128
3.2. Взаємодія сільськогосподарських підприємств та об'єднаних тери- торіальних громад	169
3.3. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм	201
3.4. Динаміка соціально-демографічних процесів на сільських терито- ріях	212
Література до розділу 3.....	227

Розділ 4. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МОБІЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Інституційне забезпечення розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств	243
4.2. Пріоритетні засади розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств	256
4.3. Формування матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств.....	265
4.4. Стан розвитку внутрішнього економічного механізму сільськогосподарських підприємств	285
Література до розділу 4.....	313

Розділ 5. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РІЗНОУКЛАДНОСТІ

5.1. Прогнозування виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами	324
5.2. Диверсифікація діяльності організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності	336
5.3. Прогнозування прибутку в організаційно-правових формах сільськогосподарських підприємств	354
5.4. Стимулювання розвитку кооперації та інтеграції сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання	387
Література до розділу 5.....	405
Післямова	413
Додатки	417

ПЕРЕДМОВА

У сучасних дослідженнях, присвячених аналізу та пошуку шляхів вирішення проблем сільського господарства й села, все частіше увага науковців зосереджена на сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм. Ринковий механізм формує чинники, що безпосередньо впливають на процеси, які відбуваються у сільському господарстві, оскільки від їхньої ефективності залежить розвиток держави.

Необхідність теоретичного обґрунтування та практичного застосування внутрішнього економічного механізму сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм у контексті подальшого зміцнення й розвитку сільського господарства зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета монографії – визначити концептуальні підходи, теоретичні і методологічні положення розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств України відповідно до економічних, організаційних, соціальних перетворень, які істотно впливають на результативність розвитку галузі в цілому й на сільськогосподарські підприємства зокрема, а також на загальну ситуацію у селах. Для досягнення поставленої мети в дослідженні виділено п'ять розділів.

Питання щодо визначення шляхів і механізмів виведення сільськогосподарських підприємств на вищий рівень соціально-економічного розвитку та створення на цій основі належних умов для життя й роботи у сільській місцевості потребують додаткових наукових досліджень. Одним із них є дана монографія.

Окрім високого теоретичного і науково-методологічного рівня, здійснене монографічне дослідження має прикладне значення, у якому запропоновано шляхи розвитку сільськогосподарських підприємств України. У роботі узагальнено позитивний досвід діяльності організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, які в умовах конкурентного середовища забезпечують ефективне функціонування.

Перший розділ присвячено окресленню понять “уклад”, “різноукладність”, “організаційно-правові форми господарювання”, охарактеризовано стратегічні пріоритети розвитку організаційно-правових форм в умовах різноукладності. Визначено чинники становлення укладів, а саме: історичні, соціально-економічні, законодавчі, організаційні, наукові та політичні.

У роботі осмислено різні визначення поняття “організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств”, обґрунтовано теоретичні засади їхнього розвитку, виокремлено основні причини, цілі, принципи, функції, завдання та тенденції.

У другому розділі розкрито методологічні основи дослідження ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм в умовах різноукладності, охарактеризовано вплив чинників, які дають можливість узгодити завдання дослідження. Проаналізовано сукупність наукових підходів, принципів, методів організації та дослідження процесів розвитку сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм в умовах сучасних реформ.

У третьому розділі обґрунтовано концептуальні елементи ефективності сільськогосподарських підприємств та доведено, що без майбутніх серйозних розробок прогресивних форм організації й стимулювання праці буде важко вирішувати завдання щодо подальшого підвищення продуктивності механізму господарювання та управління на сільськогосподарських підприємствах. Особливої уваги заслуговують наведені автором результати дослідження факторів впливу на розвиток укладів у сільському господарстві.

У монографічному виданні досліджено роль сільськогосподарських підприємств щодо розвитку об’єднаних територіальних громад, зокрема проведено анкетування серед працівників сільськогосподарських підприємств та об’єднаних територіальних громад з метою визначення рівня впливу територіальної громади на функціонування сільськогосподарських підприємств й навпаки.

У четвертому розділі охарактеризовано систему інституційного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств, зокрема

зосереджено увагу на стратегічних і пріоритетних засадах розвитку сільськогосподарських підприємств.

У п'ятому розділі здійснено прогнозування виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами до 2030 року на основі комп'ютерної програми STELLA.

Монографія, пропонована читачеві, є результатом системного дослідження теоретико-методологічних засад розвитку сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм.

З глибокою пошаною висловлюю вдячність і світлий спогад Володимиру Васильовичу Юрчишину за мудрі настанови та рекомендації під час виконання наукових досліджень.

Щиро дякую за допомогу своєму науковому консультанту, доктору економічних наук, професору Валентині Михайлівні Якубів за критичну оцінку монографії та віру в актуальність і необхідність цього дослідження.

Безмежно дякую за поради, консультації та зауваження до рукопису монографії рецензентам: доктору економічних наук, професору академіку НААН України Миколі Йосиповичу Маліку, доктору економічних наук, професору Охріменку Ігорю Віталійовичу, доктору економічних наук, доценту Світлані Іванівні Терещенко.

Щиро дякую доктору економічних наук, професору Івану Вікторовичу Свиноусу та доктору біологічних наук, професору Ігорю Івановичу Козаку за всебічну підтримку та практичну допомогу.

Висловлюю особливу подяку за безмежне терпіння та любов моєму батькові Івану Федоровичу Баланюку, матері Вірі Сергіївні, братові Сергію Івановичу, чоловікові Іванові, донечкам Віталії, Ангеліні та Златі, які створювали сприятливі умови для наукової роботи й з розумінням реагували на брак належної уваги у щоденному житті родини.

Слова вдячності й пошани за підтримку та плідні дискусії адресую колегам, без яких це дослідження не було б можливе, колективу кафедри обліку і аудиту – за висококваліфіковану допомогу, підтримку й доброзичливість та всім, хто сприяв появі цієї монографії.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сільськогосподарський уклад та чинники його становлення

Сучасні умови, за яких відбуваються економічні процеси в Україні, характеризуються динамічними перетвореннями, що зумовлюють становлення та розвиток укладів. Одні з них набувають поширення, а інші – поступово зникають. Уклади функціонують не відокремлено, а є складовими елементами цілісної системи певного типу, для якої притаманні стратегічні орієнтири, відповідні вектору дій, здатному гарантувати її розвиток.

Здійснюючи дослідження виникнення, становлення, розвитку та метаморфози поняття “уклад”, необхідно розглянути різні бачення його тлумачення, що дозволило нам систематизувати основні підходи до визначення суті цього поняття з виокремленням ключових слів, і це стало віддзеркаленням логіки думок представників наукового світу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні підходи до трактування категорії “уклад”*

Джерело	Зміст поняття “уклад”	Ключові слова
1	2	3
Щомісячне літературно-політичне видання [1]	включає широке коло явищ: структуру господарства, уклад життя, сім’ї тощо	широке коло явищ
Таксер А. [2, с. 190]	історична стадія розвитку кожного окремого способу праці	стадія розвитку
Фролова О. О. [3, с. 24, 26]	розглядала на різних стадіях: дореволюційний (поміщицький уклад характеризувала виключно в грошово-ринкових відносинах, а селянський уклад функціонував у режимі натурального або натурально-ринкового господарювання); радянський (трактувала уклад як різні форми господарювання суспільного господарства, основою яких були ті чи інші форми власності)	